

La guerra moderna: art, diversitat i irregularitat

Lluís Roura i Aulinas*

Els debats de la historiografia sobre la transformació de la guerra a Europa en el pas de l'edat mitjana a l'època moderna,¹ han constituït sens dubte un estímul clar a un ressorgiment dels estudis sobre els exèrcits i la guerra, que especialment en els darrers vint anys han aportat un notable enriquiment tant pel que fa a la producció historiogràfica com al coneixement sobre les societats i els poders de l'Europa moderna.

Ningú no ha posat mai en dubte el pes dels grans conflictes bèl·lics en l'evolució històrica de l'Europa dels segles XVI, XVII i XVIII; però sovint s'ha obviat que quan parlem de "guerres d'Itàlia", "guerra dels Trenta anys", o "guerres de Successió" del segle XVIII i fins i tot "guerres de la

---

* Aquest treball s'emmarca en l'activitat de recerca del "Grup d'Estudi de les Institucions i de la Societat a la Catalunya Moderna" (1997SGR00350), i del projecte de recerca del Ministeri: "La formación del Estado borbónico" (HAR2008-03291)".

1. Cfr Michael ROBERTS, *The military revolution, 1560-1660*, Belfast, 1956; Geoffrey PARKER, *La revolución militar. Las innovaciones militares y el apogeo de Occidente, 1500-1800*, Crítica, Barcelona, 1990 (Cambridge 1988); Michael DUFFY, ed., *The military revolution and the state, 1500-1800*, University of Exeter, Exeter, 1980; Jeremy BLACK, *A military revolution? Military change and european society, 1550-1800*, Macmillan, Hampshire, 1991; Clifford J. ROGERS, ed., *The military revolution debate: readings on the military transformation of early modern Europe*, Westview, Boulder (Colorado) 1995.

Revolució i de l'Imperi napoleònic", més que a realitats històriques objectives, ens estem referint a categories o postulats fruit de l'anàlisi i de la síntesi històriques. De manera que fàcilment ens arrisquem a no reconèixer suficientment que cadascuna d'aquestes referències històriques amaga una realitat profundament complexa, diversa, molt sovint desgavellada i sense uns límits geogràfics ni temporals clarament definits. Una realitat, doncs, que pot ser prou distant de la suposada unitat i uniformitat que ens fa pressuposar la seva denominació.

Evidentment aquest contrast entre "imatge" i "realitat" de la guerra no és només resultat de l'aproximació històrica; ho és també dels interessos dels seus protagonistes en la fabricació de la seva memòria i la seva ambició heroica; l'una i l'altra molt estretament lligades tant als interessos del poder polític com als dels exèrcits.

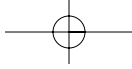
Probablement aquest contrast entre imatge i realitat sigui propi de qualsevol època, però no hi ha dubte que pel que fa a l'edat moderna el podem constatar clarament a diferents nivells: contrast entre la imatge unitària dels grans conflictes i la seva realitat essencialment episòdica, contrast entre el ritme de les transformacions en els diferents àmbits de l'organització dels exèrcits i de la planificació de la guerra i la realitat en el camp de batalla; contrast entre la formació de grans exèrcits i la capacitat efectiva de dotar-los de manera estable amb homes formats i disciplinats, amb armes i amb pertrets; contrast entre la notable elaboració i ressò del pensament i la teoria de la guerra i la capacitat real de fer efectiva una bona logística, de dur a bon terme les estratègies planificades i de fer efectives les tàctiques previstes.

Aquesta dualitat la podem veure reflectida també en dues de les accepcions de l'expressió "art de la guerra", tan comú a l'hora de referir-nos a les qüestions militars. En primer lloc l'accepció que deriva del concepte *art* entès com un "sistema de preceptes i regles per a fer bé alguna cosa —o la professió que requereix el coneixement i l'aplicació d'aquells preceptes o regles".² I en segon lloc el terme *art* —especialment utilitzat en plural (*les arts*)— entès com l'"exercici de l'enginy per fer o obtenir qualque cosa, generalment dolenta o enganyosa".³ En consonància amb el que hem apuntat més

---

2. *Diccionari de la llengua catalana*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1995.

3. *Diccionari català, valencià, balear*, (Imp. Mn Alcover, Palma, 1935, t. II).

amunt, mentre la primera d'aquestes accepcions va relacionada sobretot amb l'ideal de la guerra, la segona, gairebé a les antípodes, es correspon prioritàriament a la realitat majoritàriament viscuda o patida de la guerra.

L'art de la guerra

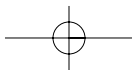
Tot i que es tracta d'una expressió que s'imposa a partir del segle XVIII, l'*art de la guerra* no és una locució nova. Sense remuntar-nos a Sun Tzu,⁴ hem de subratllar que en el segle XVI Maquiavel la va utilitzar per a donar títol a les seves reflexions sobre la guerra, a partir d'un profund coneixement sobre el mestratge dels antics romans en aquesta matèria.⁵ Al capdavant, és a l'època romana on hi trobem l'etimologia que li dona el significat amb què serà utilitzada l'expressió "art de la guerra", a l'època moderna. "Ars (artis)" és el concepte que defineix l'habilitat, l'ofici, la tècnica i alhora el coneixement sobre una activitat determinada. Sens dubte, l'expressió va perviure bé a l'edat mitjana, on "l'artesanat" era precisament un element destacat de la seva societat. Amb el Renaixement i la recuperació del món clàssic, però, el concepte adquirirà un nou impuls que culminarà a l'època de la Il·lustració.⁶ Llavors es referirà directament a allò que és propi d'un coneixement científic, capaç d'establir un sistema i unes regles pròpies. Tanmateix, segons observa l'abbé Mallet a l'article *Art*, de l'*Encyclopédie*, allò que ens fa diferenciar l'"art" de la "ciència" és l'objecte del coneixement; de manera que quan l'objecte del coneixement pot executar-se, considerem "art" a la col·lecció i disposició tècnica de les regles segons les quals el coneixement s'executa. És a dir, doncs, que mentre, per exemple, la metafísica o la teologia entrarien dins la categoria de "ciències", en canvi consi-

---

4. Autor del més antic tractat conegut sobre la guerra. La seva obra *L'art de la guerra* que va ser escrita cap a l'any 500 abans de la nostra era ha tingut una gran influència i difusió al llarg de la història.

5. Niccolò MACHIAVELLI, *L'Arte de la Guerra*, 1521.

6. Vegi's la importància i extensió amb què es refereixen a l'època romana els autors dels articles "Guerre" i "Militaire", a l'*Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*, dirigida per Diderot et D'Alembert.

derariem “art” a la moral, a la pirotècnia, o a la guerra... independentment del fet que puguin referir-se a arts “mecàniques” o a arts “liberals”. Sobre aquesta darrera distinció, que Mallet considera comprensible, hi marca, però, distàncies, ja que la creu culpable del fet que les arts mecàniques encara siguin tingudes al segle XVIII com a innobles o deshonroses.⁷

L'Enciclopèdia de Diderot i d'Alembert recorre, de manera reiterada, a Flavi Vegeci, que en el seu *Epitoma rei militaris* destacava que

totes les Arts i tots els Oficis es perfeccionen per l'exercici; [de manera que] si aquesta màxima es dona en les coses més petites [...], qui pot dubtar que l'art de la guerra no sigui el més gran de tots?⁸

I és precisament també a l'Enciclopèdia on, tot recuperant les referències del món romà, Jaucourt remarca com a balanç que,

quelqu'utiles que soient l'exercice et la discipline pour former de bonnes troupes, l'art de la guerre ne consiste pas uniquement dans cet objet. Ce n'est qu'un moyen de parvenir plus sûrement à réussir dans ses entreprises: ce qui appartient essentiellement à l'art de la guerre et qui le caractérise, c'est l'art de savoir employer les troupes pour leur faire executer tout ce qui peut reduire l'ennemi plus promptement et le forcer à faire la paix [...].

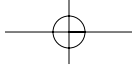
Quan cap a mitjans del segle XIX Jomini va escriure la seva “Ressenya sobre la teoria actual de la guerra i la seva utilitat”,⁹ tot i l'èmfasi en ressaltar que fins que ell no va escriure el seu *Compendi* no hi hauria hagut cap obra que permetés superar la sentència del mariscal de Saxònia segons el qual “la guerra és una ciència embolcallada de tenebres”, recollia una notable relació d'autors que evidenciava la importància progressiva del pensament i la teoria de la guerra al llarg de l'època moderna, i especialment des de mitjans del segle XVIII.

De manera que s'havia anat fixant alhora una terminologia i unes categories pròpies de la teoria de la guerra —és a dir, de la “ciència militar” o de l’“art de la guerra”— que es caracteritzaven per la seva voluntat de precisió,

7. Vegi's l'article “Art” de l'abbé Mallet a l'*Encyclopédie*.

8. Vegin-se els articles “Guerre” (escrit per Jaucourt, i que és on es reproduceix in extenso el fragment citat) i “Tactique” (de Le Blond).

9. Va ser després inclosa dins el seu *Compendio del Arte de la Guerra*, Madrid, 1991 [traducció de l'edició publicada a París el 1894], p. 19-28.

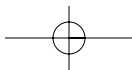

així com per la voluntat d'entronització de l'honorabilitat científicotècnica dels coneixements militars. Per a això es comptava evidentment amb la precisió dels conceptes relatius a tot allò que fa referència a l'armament així com als camps de coneixement de l'enginyeria no només la precisió relativa a la fabricació i utilització de les armes de foc, sinó també la relacionada amb el disseny i la construcció de fortificacions. Però la voluntat de precisió es va anar refermant també en tots els camps que fan referència als exèrcits i a la guerra: des dels relatius als graus del comandament fins a les funcions de reclutament i de formació de les tropes; des de l'organització dels exèrcits fins als plantejaments sobre l'ordre de batalla; des de les normes de disciplina fins a les qüestions de la dotació i equipament de les tropes; des de les mesures d'allotjament i de subministraments fins a la logística o habilitat de moure els exèrcits; o, en fi, des de la política de la guerra fins als plantejaments d'estratègia i a la tàctica dels combats i les batalles...

D'aquesta manera el progressiu èmfasi en la precisió de la terminologia militar esdevenia simptomàtic d'una realitat més profunda: el creixent desfasament entre el pensament o la teoria de la guerra i la seva realitat. Un desfasament equiparable al que apuntàvem en relació als significats de l'expressió "l'art de la guerra".

La diversitat en la guerra moderna

En el pas de l'edat mitjana a l'època moderna el procés de formació dels estats monàrquics comportava la voluntat d'aquests de controlar i monopolitzar la força militar. Aquest procés tendia a convertir la guerra i els exèrcits en un element clau del nou estat; de manera que la rivalitat internacional —especialment amb la voluntat de lluita per l'hegemonia— duia a cadascun dels estats a potenciar al màxim la seva capacitat militar. Així, les noves monarquies van impulsar la incorporació de les noves aportacions bèl·liques (com ara les derivades dels avenços en les armes de foc). Però les limitacions d'aquestes les havia de dur a buscar la seva preponderància en la cursa contínua per disposar d'un exèrcit numèricament superior al de qualsevol altre estat. És precisament d'aquest fet d'on deriva el principal canvi en l'organització dels exèrcits i en el plantejament i desenvolupament de la guerra. Alhora que la formació de grans exèrcits es convertia en el principal factor de la transcendència so-

cioeconòmica de la guerra moderna: tant per l'impacte social que implicaven els reclutaments, com per les conseqüències de la implantació d'una fiscalitat que havia de fer viable no només la creació sinó sobretot la dotació i el manteniment d'aquests exèrcits.

Aquest procés ha portat sovint la historiografia a considerar que al llarg de l'època moderna s'hauria generat una via de progressiva homogeneïtzació, especialització i professionalització de la guerra moderna. Però aquesta apreciació es correspon més a la intuïció i a una certa dosi de teleologia que a l'anàlisi i contextualització de les fonts documentals i de les estructures i institucions de la societat.

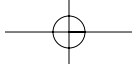
Si, tal com han remarcat alguns especialistes,¹⁰ l'exèrcit i la guerra són, en cada moment, un reflex de la societat, és clar, llavors, que al llarg de l'època moderna la persistència de l'anomenada societat d'Antic Règim i la lentitud de les seves transformacions marcaven també amb uns trets ben característics l'evolució dels exèrcits i de la guerra. Tal com ha assenyalat M. E. Howard,¹¹ el limitat panorama de la tecnologia militar va restar fonamentalment inalterat al llarg de l'època moderna, fins a les transformacions industrials del segle XIX. El desenvolupament de la guerra des del segle XV fins entrat el segle XVIII es va caracteritzar (salvant poques excepcions) per la lentitud, la indecisió i la prolongació dels conflictes. Tot plegat era fruit, en bona part, de les estratègies basades en la prioritat de la defensa (tant en el camp de batalla com pel que fa al paper destacat que es concedia a les fortificacions), així com també dels costos i dels problemes generats per uns exèrcits que, sobretot pel que fa a finals del segle XVI i al segle XVII, podem qualificar de "mercenaris" (no tant en el sentit que avui podem donar als professionals de la guerra, sinó més aviat en el de ser exèrcits formats per contractistes i capatassos de gent d'armes); i fruit també d'una estructura de la societat basada en el privilegi, que seguia preservant els honors principals de l'oficialitat militar per a la noblesa. Una noblesa, la de l'Europa occidental moderna, que, en contra del que assenyalaven les tesis tradicionals sobre la formació de l'estat, es trobava majoritàriament associada amb els interessos de la monarquia absoluta, i no pas enfrontada amb ella.¹² De

---

10. Vegi's especialment l'obra citada de BLACK, *A Military Revolution?*

11. Michael HOWARD, *War in European History*, Oxford University Press 1976, p. 30.

12. Vegi's en aquest sentit el plantejament global de David PARKER, a *Class and State in "Ancien Régime" France. The road to modernity?*, Routledge, Londres, 1996, i també

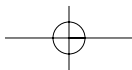
manera que, pel que fa al reclutament, a la imposició de la disciplina i a la subsistència de les tropes, es tractava de qüestions que quedaven majoritàriament en mans d'uns caps militars mercenaris, el lideratge dels quals es mesurava sobretot per la seva capacitat d'enfrontament i imposició sobre la població civil; és a dir, sobre una població que en la seva majoria era camperola, i que solia trobar-se en unes condicions de subsistència tan difícils com les de les tropes que la fustigaven.

Tenint en compte el que hem dit, és evident que la diferent evolució política i social dels diversos territoris implicava una necessària diversitat tant dels exèrcits com de l'evolució de la capacitat militar dels diferents estats. Una diversitat que a vegades ha passat força desapercibuda pel fet que la major part de les monarquies europees es van veure implicades en uns mateixos i gairebé interminables conflictes que, a cada moment, replantejaven qüestions permanentment irresoltes... I tanmateix, l'evolució de les relacions internacionals, marcada per les disputes dinàmiques, territorials i econòmiques, no feien més que accentuar la diversitat del potencial militar de cada estat. De manera que, sota l'aparença de la formació progressiva d'un únic model caracteritzat per l'augment d'efectius, l'èmfasi posat en l'organització administrativa i tècnica, i la forma de desplegament dels exèrcits en el camp de batalla s'amagava, en canvi, un fort contrast que sorgia de la diversitat de situacions en què es trobava la consolidació del poder polític, la cohesió social, la capacitat econòmica, o la disponibilitat tècnica de cada estat.

La realitat de la dinàmica d'Antic Règim implica encara un altre factor de diversificació i de complexitat en tot tipus de fenomen col·lectiu: la permanent pervivència de les formes tradicionals. De manera que qualsevol procés d'innovació o de modificació tan sols podia arribar a imposar-se en la mesura que no anul·lés la realitat anterior, sinó que tan sols s'hi sobreposés. Aquesta dinàmica, en l'àmbit de les qüestions militars, feia que la diversitat no tan sols es constatés en el contrast d'uns exèrcits amb altres, sinó també dins d'una mateixa formació. De manera que els exèrcits sovint constituïen autèntics conglomerats, tant pel que fa a la procedència, la llengua, la cultura, la religió i l'ètnia dels seus integrants com pel que respecte a les característiques de la seva formació, a la

---

William BEIK, *Absolutism and society in seventeenth-century France*, Cambridge University Press, Cambridge, 1985.

seva dotació, o a les pautes de conducta, de disciplina i comandament i a la pràctica del combat en el camp de batalla.

En aquest estat de coses, resulta difícil de considerar encertada la idea segons la qual a l'època moderna va poder tenir lloc una autèntica revolució militar. No pas, però, perquè hi hagués una situació d'immobilisme o perquè no es duguessin a terme innovacions importants; sinó perquè resultava pràcticament impossible que les modificacions poguessin tenir un impacte notable de manera immediata. Més aviat hem d'admetre que es tractava de canvis, les repercussions dels quals tan sols resulten especialment notables contemplats de lluny i a llarg termini.

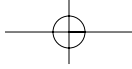
La lentitud en l'aplicació dels canvis que es van anar produint en el pas de la baixa edat mitjana a l'època moderna,¹³ havia de ser també característica dels canvis que es produïrien en el pas del segle XVII al XVIII. Tant en un moment com en l'altre, les innovacions que es van registrar giraven al voltant dels mateixos eixos: aplicació d'avenços en l'ús de la pólvora (especialment facilitant el protagonisme de la infanteria i una major mobilitat de l'artilleria) increment dels efectius, noves estratègies entorn a l'ús de les fortaleses (l'onada impulsada en aquest sentit pel geni de Vauban a finals del segle XVII es perllongaria fins als inicis del segle XIX), i en fi, la necessària adequació organitzativa i administrativa dels exèrcits; un aspecte, aquest darrer que assoliria protagonisme sobretot al llarg del segle XVIII. Tanmateix, pel que fa a tots aquests àmbits d'innovació, tan sols en el pas del segle XVIII al XIX va poder semblar que adquirien un ritme relativament més accelerat.

Uns canvis, doncs, que van tots ells estretament relacionats. De manera directa, com és sabut, les modificacions de les armes de foc venia afectant a la progressiva substitució dels arquers pels mosqueters, així com a l'augment del paper de l'artilleria especialment en la mesura que s'avançava en fer realitat una artilleria més lleugera. Així, l'una i l'altra cosa, junt amb la permanència dels piquers, incidien en la progressiva reducció del paper de la cavalleria, i en incrementar el rol de la infanteria en els exèrcits moderns. Tot plegat estimulava noves formes de combat clarament orientades a afavorir l'acció de les armes de foc. Però les limitacions pel que fa l'eficàcia d'aquestes faria que l'atenció prioritària

---

13. Vegeu PARKER, *La revolució militar*.

es posés sobretot en l'augment del nombre d'efectius de les tropes (més factible també gràcies a la simplificació de la instrucció que es derivava precisament de l'ús d'armes de foc) i alhora en potenciar la seva capacitat, sobretot des del moment en què al segle XVII es generalitza l'acoblament de la baioneta amb el mosquet.

La lentitud en la resolució dels conflictes és el principal testimoni de les limitacions amb què s'era capaç d'introduir innovacions en la guerra i els exèrcits. Així els principals conflictes de l'època moderna es van caracteritzar per poder ser vistos com guerres "interminables", com ho foren les anomenades guerres d'Itàlia, les guerres "de religió", la guerra dels Països Baixos, la dels Trenta anys o la guerra de Successió espanyola; sense descartar d'aquesta consideració les del segle XVIII, especialment si tenim en compte la clara continuïtat conflictiva de la guerra de Successió austríaca amb la guerra dels Set Anys. En totes aquestes guerres era evident que els exèrcits no podien plantejar-se com a objectiu la victòria a través de l'aniquilació de l'enemic. De manera que les guerres modernes havien continuat essent fonamentalment guerres de desgast i d'assetjament. D'aquí l'èmfasi que al llarg d'aquests segles es va seguir posant en la construcció de fortaleses i en el disseny d'estratègies basades en el seu perfeccionament.

Això ens duu a remarcar que també els canvis que es produïren en l'estratègia i en la tàctica, més que suposar grans innovacions, allò que van fer va ser plantejar la seva adaptació a noves circumstàncies, especialment les que es derivaven del fort i progressiu increment dels exèrcits, així com les relatives a la prioritat d'aconseguir unes bones finances, de dur a terme un continu reclutament d'efectius, d'obtenir subministraments i de garantir una logística eficaç sobretot pel que fa als desplaçaments dels exèrcits.

L'estratègia de l'afebliment de l'enemic es convertia alhora en el principal viver que seguia incentivant el manteniment de les formes més diverses d'acció bèl·lica i d'organització militar. De manera que resultaven pràctiques habituals tant el recurs a les milícies, com la presència de les partides de gent armada, les tàctiques de la *guerra petita*, la pràctica de l'assolament de la terra, o les pautes de conducta pròpies de la guerra a mort...

Però no era només l'estratègia de l'esgotament de l'enemic la que afavoria aquestes pràctiques. La incapacitat de la monarquia per fer real-

ment efectiva la seva voluntat de monopoli de la violència acabava conduint-la, en un context de guerra, a la necessitat de recórrer a formes diverses d'organització o d'exercici de la violència, sovint associades —encara que no exclusivament— a pràctiques diverses de delinqüència.

De la diversitat a la irregularitat

Les formes diverses d'intervenció bèl·lica a les quals acabo de referir-me eren capaces de complementar l'eficàcia de l'actuació de l'exèrcit regular. Però també eren capaces d'entorpir-la, especialment fins que no s'arribés a un nou model d'exèrcit més enllà del marc de la societat d'Antic Règim. Mentre això no es produïa, la “diversitat” pel que fa a la guerra es confonia fàcilment amb la “irregularitat” de les accions militars.

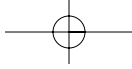
Els principals pensadors i teòrics sobre la guerra i les qüestions militars¹⁴ no ignoraven la importància militar i social que suposava la utilització de tot tipus de forces irregulars i de tropes lleugeres, el paper de les quals era tingut en compte de manera explícita, com a mínim des dels inicis de l'expansió colonial europea. G. Parker ha assenyalat, en aquest sentit, en l'obra de Bernardo Vargas de Machuca, de quina manera la conquesta espanyola d'Amèrica ens va deixar el que pot ser considerat com el primer manual de la guerra de guerrilles, i ha remarcat la rellevància reconeguda a les tropes irregulars en els exèrcits setcentistes d'Àustria i de Savoia, que en bona part s'havien de convertir en la font d'inspiració del *Tratado sobre las guerras pequeñas* de La Croix (publicat el 1752). De les quals coses en referma la rellevància el fet que entre 1700 i 1800 apareguessin una cinquantena de volums dedicats a les “guerres petites”, publicats entre 1700 i 1800.¹⁵

Sens dubte la importància de les forces “irregulars” posa en evidència les dificultats de les monarquies absolutes per fer efectiu el seu objectiu

---

14. Vegeu, per exemple, el que escrivia en aquest sentit Guillaume LE BLOND a l'article “Guerre” de l'*Encyclopédie*; o el que va escriure Carl von CLAUSEWITZ a *De la Guerra*, Madrid, 2005 [Berlín 1832] sobre la *guerra popular* i la *guerrilla* (cfr. llibre VI, cap. IV).

15. PARKER, *La revolución militar*, p. 165 i 203. Bernardo VARGAS MACHUCA, *Milicia y descripción de las Indias*, Madrid, 1599.

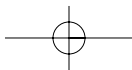

de monopolització de la violència i de la guerra. La important atenció posada en la formació de “milícies” entre les iniciatives del reformisme absolutista del segle XVIII és sens dubte un exponent destacat tant de la necessitat del recurs a les formacions irregulars, com de la voluntat de subordinar aquestes a la disciplina i autoritat dels exèrcits regulars. Però és també un testimoni de la constant problemàtica que generava aquest objectiu i, en el fons de les seves constants dificultats i, globalment, del seu fracàs.

Les milícies, que al segle XVIII havien deixat de ser vistes, a l'Europa occidental, com a cossos merament defensius per passar a ser considerades per la monarquia com a vertaders exèrcits de reserva, eren un recurs que permetia fer front a dos problemes fonamentals dels exèrcits regulars: garantir el nombre elevat d'efectius que podien ser militaritzats, i evitar l'elevat cost del manteniment ja que aquest anava a càrrec del territori que les formava i que havien de defensar. En aquest sentit s'entén la importància que van tenir les milícies ja en la guerra de Successió espanyola i, sobretot, després, al llarg dels conflictes del segle XVIII, en els quals aquestes van aportar de mitjana entorn d'una tercera part dels efectius armats. Les monarquies francesa i espanyola van institucionalitzar les milícies entre el primer quart i el primer terç del segle XVIII, i a Prússia, sota Frederic II s'iniciaria el sistema de la “Landwehr” que constituïrien un veritable model per a la milícia de molts altres països. Però la realitat de les milícies quedaria molt allunyada dels objectius dels seus creadors. Als problemes de resistència a la seva creació (com en el cas dels territoris de l'antiga Corona d'Aragó)¹⁶ s'hi afegien els de les dificultats per a la seva instrucció i dotació d'armes, és a dir, la seva escadussera eficàcia i els problemes per imposar disciplina i subordinació a l'oficialitat de l'exèrcit regular. En realitat les relacions entre milícies i tropes regulars, més que desembocar en la pretesa integració d'aquelles amb aquestes, no varen fer més que accentuar les tensions d'unes amb les altres i per extensió les tensions entre la societat civil (amb les que a fi de comptes més s'identificaven les milícies) i la “societat militar”. De manera que les milícies van convertir-se sovint en un viver d'altres formes de violència armada irregular.

---

16. Vegi's, en aquest sentit, Lluís ROURA, *Subjecció i revolta en el segle de la Nova Planta*, Eumo, Vic, 2006 (especialment p. 61 i següents).

La proliferació d'aquestes formes de violència a les societats d'Antic Règim obeïa a motius molt diversos. Moltes d'elles sorgien en els entorns delictius, per a la pràctica del pillatge, del contraban o del bandolerisme; d'altres aparegueren precisament per a fer-los front, o per protegir les collites, les pastures, les cases, el bestiar; d'altres apareixien, o es reactivaven, en el context d'una guerra, a l'entorn de les múltiples desconfiances locals enfront a les pretensions de monopolització de la violència que imposaven els estats o la presència dels exèrcits –sense oblidar l'eixam d'elements incontrolables que permanentment pul·lulava entorn als exèrcits regulars, immerss en conductes de violència. Els mateixos exèrcits regulars es convertien alhora, especialment arran de les desercions o dels períodes d'hivern, amb l'aturada o ralentització de la guerra, en una important matriu generadora de partides armades... En un intent de síntesi podríem classificar-les en tres categories: partides de facciosos, partides d'ordre i partides tradicionals i d'autodefensa.

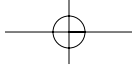
Les partides de facciosos es van donar en bona mesura allà on podien proliferar activitats com el contraban o el bandolerisme. Aquestes partides, no només intimidaven la població civil, sinó especialment els destacaments encarregats de perseguir-los; i solien portar a terme vertaders reclutaments –fins i tot amb el compromís de percebre una soldada– semblantment com ho feia l'exèrcit, de manera que el nombre dels seus efectius fàcilment era de més d'una trentena d'homes, sobrepasant, en alguns casos, el centenar.¹⁷ Els indults reiterats a partides de delinqüents amb la finalitat d'integrar-los a l'exèrcit o de formar cossos "especials", i la facilitat d'aquests per a esquivar tot tipus de disciplina i per a desertar, constituïa un focus constant de violència col·lectiva que posava permanentment en entredit les pretensions formals de les monarquies de monopolitzar-la; i foren un recurs habitual tant al llarg del segle XVIII, com en els conflictes del tombant de segle i de les guerres napoleòniques.¹⁸

Les partides per a la salvaguarda de l'ordre són també una mostra de com des del poder es propiciaven formes d'organització armada no regular. Algunes d'elles s'emparaven en la pervivència residual de formes d'or-

---

17. Archives Ministère des Affaires Étrangères (Paris), CP *Espagne*, vol. 570, f 337, 339, 374.

18. Cfr. Lluís ROURA, «Guerra pequeña y formas de movilización armada en la Guerra de la Independencia» a *Trienio. Ilustración y liberalismo*, n. 36 (2000), p. 65-93.

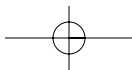
ganització del passat (com la “Santa Hermandad Vieja”); d’altres eren companyies soltes, com els escopeters voluntaris d’Andalusia –creats el 1776–, o les companyies de “Milicia Honrada” de Galícia –que tindrien una actuació destacada a la guerra del Francès– o la companyia solta de Castella la Nova, creada el 1792, o els cossos armats creats després de la Guerra de Successió als territoris de la Corona d’Aragó i addictes a la nova dinastia (com les Esquadres de Valls, els Fusellers del regne d’Aragó, i els Fusellers –o Minyons– del Regne de València).

Pel que fa a les partides tradicionals i d’autodefensa local, les trobem al llarg de tota l’època moderna, especialment allà on es produeixen situacions de vulneració de la tradició i dels furs o constitucions. Es tracta de formes tradicionals d’organització armada que generalment giren entorn a la responsabilitat o a la capacitat de convocatòria municipal. No és estrany, doncs, que el recel sigui el tret més clar que mostra la monarquia quan es veu abocada a haver de recórrer a la seva mobilització. L’exemple dels *sometents* al Principat de Catalunya és dels més eloqüents: formalment suprimit arran de la imposició de la Nova Planta, va persistir de fet al llarg de tot el segle XVIII. I, tot i que el recel de les autoritats borbòniques va fer que s’evités el recurs a la seva mobilització oficial, aquesta seria inevitable quan davant de conflictes d’importància (com ara la guerra contra França o la guerra antinapoleònica) la monarquia no trobava cap altra alternativa per aconseguir una mobilització armada important de la societat catalana.

En cap cas, però, les diverses vies de formació de partides armades no han de ser vistes com a una forma alternativa als exèrcits dins la societat d’antic règim. Per la monarquia es tractava sempre d’instruments al servei del seu propi poder militar i polític. I així es formalitzava en les reglamentacions de legitimització, que subratllaven la seva voluntat formal d’equiparació dels membres d’aquestes partides amb els deures i drets propis dels membres de l’exèrcit regular.¹⁹ En tot cas, però, fou sobretot en els problemes i en les limitacions on l’equiparació va ser més evident. Talment com els exèrcits re-

---

19. El millor exemple que podem trobar en aquest sentit és el *Reglamento de Partidas y Cuadrillas* que va dictar en el seu moment la “Junta Central Suprema de Gobierno del Reino” (28 desembre de 1808); i que en alguns punts remetia també a les Ordenances Militars. Un reglament segons el qual tant les “cuadrillas” (formades per delinqüents indultats) com les “partidas” passaven a regir-se per unes mateixes mesures, que plantejaven l’homogeneïtzació i homologació respecte de les forces militars regulars. Vegi’s sobre aquesta qüestió l’article ja citat: ROURA, “Guerra pequeña y formas”, p. 84 i s.

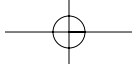
gulars, les partides de gent armada arrastraven els problemes propis de la manca de dotacions –tant econòmiques com alimentàries i d'equipament, de la indisciplina i de la deserció, mostrant-se incapaces d'aportar una major eficàcia a l'exèrcit regular que la momentània o ocasional.

El pes i la pervivència de les irregularitats

L'estratègia i les tàctiques tradicionals tendiran a prevaldre, si més no pel que fa a les decisions de l'oficialitat en el camp de batalla, fins a la fi de l'Antic Règim, malgrat els criteris renovadors que, sobretot al llarg del segle XVIII, s'havien anat formulant. És cert que de manera progressiva s'anava difonent un nou concepte d'exèrcit, i que aquest havia facilitat el prestigi que al segle XVII va adquirir el de Suècia, així com especialment el que obtindria l'exèrcit prussià al segle XVIII. En ells es potenciava una organització renovadora, basada en la formació d'unitats més àgils i compactes, i en l'ús d'armes de foc que facilitaven una major efectivitat i rapidesa de moviments destacant, en aquest sentit, l'ús d'una artilleria semi-lleugera. Però, tanmateix al llarg de tot el segle XVIII el comportament de la major part dels exèrcits va continuar girant entorn als plantejaments de guerra de desgast i emfasitzant, per tant, l'interès per les fortaleses i per les estratègies de setge i de manteniment de posicions.

Tan sols l'exèrcit de la Revolució Francesa va adoptar comportaments clarament nous, especialment després de la batalla de Valmy (20 de setembre de 1792); i va incorporar elements d'impacte notable, com l'ús de l'artilleria a cavall –que posteriorment el mateix Napoleó consideraria que havia canviat el rostre de la guerra–. Però perquè poguessin donar-se comportaments nous, especialment pel que fa a l'organització, a la composició i a l'esperit de l'exèrcit, s'havia hagut de donar, abans, una transformació profunda tant de la concepció de l'exèrcit i de la guerra, com sobretot de l'oficialitat. De manera que també en això, la Revolució Francesa va ser excepcional. Ho va ser pel que fa a la relació de l'exèrcit de la República respecte als exèrcits dels altres països, però ho va ser especialment en relació als propis exèrcits francesos –tant els anteriors com als posteriors a la Revolució, inclosos els exèrcits napoleònics.

El contrast de les dues concepcions de la guerra en els camps de batalla –la dels exèrcits de la Revolució, que deriva en tots els seus aspectes

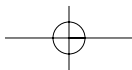
de l'abast revolucionari del nou concepte "nació"²⁰ i la dels exèrcits de les monarquies absolutes va contribuir notablement a algunes de les grans victòries militars franceses. És el que es va poder constatar en batalles com la ja mencionada de Valmy, la de Jemmapes (6 novembre 1792), la de Fleurus (2 febrer 1794) o sobretot les d'Itàlia de 1796-97; o posteriorment a la batalla de Jena (octubre de 1806) amb la victòria de Napoleó sobre els exèrcits prussians. I és el que també es va poder constatar en la penetració francesa a la Península Ibèrica el 1794, especialment en victòries com les de l'Empordà. En totes elles el plantejament ofensiu, el factor sorpresa i la guerra de moviments van ser els factors clau.

El cas de la victòria de Valmy, símbol del nou exèrcit republicà, evidencia amb el contrast de l'entusiasme combatent de les tropes revolucionàries, el llast de la rutina dels exèrcits tradicionals com l'austríac, així com les seves dificultats per a improvisar i adaptar-se a les circumstàncies canviant del camp de batalla. Aquest caràcter excepcional dels exèrcits de la Revolució es consolidaria amb l'aparició d'un nou tipus d'oficial: aquell que havia sabut merèixer la responsabilitat del comandament en el combat i no pas l'oficial "d'ofici" (o de privilegi). Les pròpies qualitats personals potenciaran una nova concepció tant de l'estratègia com de la tàctica; de manera que a la capacitat de resistir el foc i a la sang freda, de les quals feien gala els oficials d'antic règim, s'hi contraposaria l'entusiasme per emprendre la iniciativa del combat, en el nou exèrcit. Tot plegat potenciant també unes noves formes d'organització (que tendrien a girar entorn a la formació de divisions i a l'amalgama entre tropes tradicionals i voluntàries) i de tàctiques (com ara la consolidació de les pràctiques d'actuació "interarmes"). Fou així, tal com han remarcat els especialistes en l'etapa revolucionària, com els exèrcits abastarien les fites més altes que l'art de la guerra només excepcionalment s'havia mostrat capaç d'aconseguir.²¹

---

20. No en va el crit de «vive la Nation!» que havia sorgit espontàniament a la batalla de Valmy, es convertiria en emblema d'un nou sentit de la guerra (el de la lluita a mort en defensa d'una Pàtria nova, la que arribaria formalment l'endemà, 21 de setembre, amb la proclamació de la República). Una ruptura que, tal com va anotar Goethe –que en fou testimoni d'excepció– «inaugurava una nova època de la història del món».

21. Vegeu: Jean-Paul BERTAUD i Willam SERMAN, *Nouvelle histoire militaire de la France, 1789-1919*, Fayard, París, 1998, especialment p. 73-106; i Jean-Paul BERTAUD, Daniel REICHEL i Jacques BERTRAND, *Atlas de la Révolution française, 3: L'armée et la guerre*, Éditions de l'École des hautes études en sciences sociales, París, 1989.

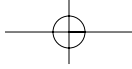
Com he dit, no només l'ofensiva del Nord, sinó també els conflictes del nord d'Itàlia i del nord d'Espanya il·lustren prou bé les dues cares del contrast entre el comportament d'un exèrcit tradicional —com ara el de la monarquia espanyola— i l'exèrcit de la Convenció republicana francesa. L'ocupació per les tropes espanyoles del territori de la Cerdanya, el Vallespir i Rosselló s'havia produït amb celeritat l'any 1793 gràcies al factor sorpresa; en aquest cas, però, la sorpresa derivava del caràcter inesperat que havia tingut la iniciativa espanyola, tot i que no s'ha d'ignorar la competència militar d'un general il·lustrat com Ricardos. En canvi, un cop es va produir la reacció i planificació militar per part francesa de cara a recuperar el territori i a portar a terme l'ocupació de l'Empordà, tot i que aquesta tingué lloc també amb celeritat gràcies al factor sorpresa, en aquest cas aquest no derivava del fet de ser una reacció inesperada, sinó sobretot del desplegament d'una estratègia en la que, sense renunciar a l'interès per les fortaleses, es va potenciar la rapidesa de moviments de les tropes i l'actuació simultània i intercanviable de les diferents armes. Un plantejament que contrastava amb la mentalitat anquilosada, com estratègia, del general espanyol, el comte de La Unión. En els dos mesos que els francesos es van dedicar a preparar, tot mantenint posicions, una ofensiva a l'Empordà (entre setembre i novembre de 1794) que es basés en una estratègia de moviment, el plantejament de l'exèrcit espanyol sota comandament del comte de La Unión va ser d'assentar amb artilleria i trinxeres la defensa de les seves posicions per tal de frenar la previsible ofensiva francesa abans que poguessin arribar a Figueres. L'escenari obert de l'Empordà va contribuir a facilitar la victòria francesa mostrant espectacularment les limitacions de la capacitat de reacció que tenia l'estratègia tradicional davant una ofensiva com la francesa que, concentrant la seva acció en un punt, es mostrava capaç de desbordar les previsions enemigues i, com a conseqüència, d'inhabilitar fàcilment el conjunt de les seves tropes gràcies al pànic desencadenat per una ràpida acció victoriosa que havia de provocar necessàriament la desbandada general.²²

El pas de l'exèrcit d'antic règim a un nou model trigaria a culminar; semblantment a com trigava la pròpia superació de l'antic règim. Però les conjuntures excepcionals —especialment les situacions de guerra i revolució com la viscuda a França, o en un grau menor a la península Ibèrica du-

---

22. Per una descripció i valoració d'aquestes accions, vegeu Lluís ROURA, *Guerra gran a la ratlla de França. Catalunya dins la guerra contra la Revolució francesa*, Curial, Barcelona, 1993, p. 113-123.

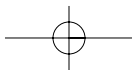

rant la guerra del Francès— esdevindrien moments que n'anticipaven els seus resultats. Tot i amb això, però, la guerra es desenvoluparia majoritàriament —en els camps de batalla sense canvis espectaculars; com tampoc no els tindria en els exèrcits napoleònics. L'emperador, en efecte, no va crear un exèrcit formalment massa diferent dels de la monarquia absoluta: es tractava, prioritàriament, de ser capaç de dur a terme reclutaments massius per aconseguir l'exèrcit més nombrós, ja que el nombre seguia essent considerat l'equivalent a la potència. I ni l'organització en divisions, ni la pràctica de l'amalgama, ni la via d'una oficialitat de mèrit, ni la tàctica de mobilitat i d'interarmes, ni el criteri de la guerra ofensiva, van ser invencions napoleòniques. Tampoc ho era la importància donada al control de les fortificacions, que tan sovint havia de conduir els seus exèrcits a una dinàmica de guerra de setge i de posicions, de la qual en tenim alguns dels millors exemples en les campanyes de la guerra del Francès (per exemple a Figueres, Roses, Girona, Hostalric o Tortosa). És clar que per Napoleó no es tractava tant de veure les fortificacions com a clau de volta per a la victòria sobre el territori, sinó que era més aviat una mostra del pragmatisme que les valorava com a peça clau de la logística i l'avituallament.²³ Però aquest ja havia estat també un criteri assumit al llarg del segle XVIII. El geni de Napoleó no estava, doncs, en cap d'aquests criteris, sinó més aviat en la seva capacitat d'assumir-los tots alhora i de dur-los a la seva màxima expressió segons les circumstàncies de cada moment. És lògic, doncs, que aquesta habilitat no sempre fos reeixida, i que llavors la guerra napoleònica es pogués mostrar en realitat tan propera a les guerres d'antic règim. El mèrit de Napoleó va girar, doncs, tant sobre la seva capacitat d'imposar-se de manera indiscutible com a cap únic i suprem del poder militar i civil —portant així a terme una unitat i una centralitat de comandament inaudites, com en el seu geni i la seva capacitat de saber anticipar-se als esdeveniments a l'hora de prendre les grans decisions. Un mèrit que tenia dos grans suports: la informació i la reflexió, d'una banda,²⁴

---

23. La transcendència dels exèrcits més que no pas de les batalles i, per tant, la importància de la logística per a uns exèrcits de masses, han estat assenyalats com els trets més destacables de les transformacions produïdes en relació amb la guerra al llarg del segle XVIII (cfr Jean Philippe Cénat: "De la guerre de siège à la guerre de mouvement: une révolution logistique à l'époque de la Révolution et de l'Empire?" a *Annales Historiques de la Révolution Française*, 2 (2007), p. 101-115.

24. El propi Napoleó havia manifestat: "ce n'est pas un génie qui me révèle tout à coup, en secret ce qu j'ai à dire ou à faire dans des circonstances inattendues pour les autres, c'est la réflexion et la méditation" (citat per BERTAUD i SERMAN a *Nouvelle histoire militaire*, p. 165).

i de l'altra, el pragmatisme i la capacitat d'imposar les decisions als seus exèrcits, assegurant la rapidesa en totes les operacions. En realitat, doncs, més que un nou concepte d'exèrcit i de guerra, allò que trobem en Napoleó és la seva capacitat per adaptar l'exèrcit i les decisions de la guerra ja més o menys habituals, a noves circumstàncies.

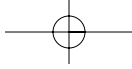
La diversitat de formes d'organització de l'exèrcit i de planificació de la guerra i, especialment els problemes per fer-los efectius i per dur-los a terme en els camps de batalla, no només va perpetuar la diversitat i la irregularitat, sinó que les va potenciar. De manera que les guerres napoleòniques, tot i els factors renovadors que es van posar en pràctica, seguien arrastrant els avantatges puntuals i el llast global que suposaven tant les dificultats de la diversitat pel que fa a l'eficàcia, com els problemes i els contratemps que es derivaven de la necessitat de recórrer a la guerra irregular.

És de tot això que es queixaven sovint alguns dels oficials, com el general Pelet, Marchans o altres,²⁵ quan escrivien els seus informes o les seves memòries on lamentaven la conducta i la indisciplina de les tropes, així com els seus abusos envers la població dels territoris que ocupaven; com es queixaven també del caràcter contraproductiu que tenia la freqüent inhibició de l'oficialitat davant de les irregularitats que es produïen.

Les irregularitats de la guerra tindrien la seva culminació en el caràcter de *guerra total* amb què arriba a plantejar-se la confrontació entre els exèrcits napoleònics i els exèrcits i societats que se li enfrontaven. La guerra del Francès pot ser vista, en aquest sentit, com un paradigma. La societat catalana, com el conjunt de la societat espanyola, es van immersir en una guerra irregular en tots els fronts que implicaria al conjunt de la societat civil. Però no ho va fer empena tan sols per les circumstàncies, sinó de manera conscient i planificada, com ho demostren els laments dels testimonis napoleònics. I ho demostren també les ordres i proclames en les que s'argumentava com calia fer front a l'invasor, assenyalant quin havia de ser el paper clau que en aquest enfrontament

---

25. Cfr. les *Notes sobre la guerra d'Espanya* del general Pelet, de 15 d'octubre de 1808 (Archives de la Guerre, Armée de Terre Vincennes [AG]: 1M 751), o les *Observations sur l'Espagne rédigées d'après l'ordre de Mgr le maréchal Duc de Feltre, ministre de la guerre [6 oct. 1812]*, escrites per Marchans (AG 1M 1341(26)).

havia de tenir la població civil aconseguint informacions, preparant sabotatges, o duent a terme emboscades.

[...] Dispondrán —deia una proclama dirigida a la població civil—... el poder cortar en un momento puentes y palancas [...] por donde deban pasar; impedirán el tránsito de las tropas francesas, especialmente de su caballería, con fosos y estacadas, llenando además los caminos y pasos de piedras, troncos, malezas y cuantos obstáculos puedan oponérseles; formarán parapetos [...] donde puedan esperarlos los somatenes y hacerles fuego sin especial peligro [etc.].²⁶

Aquesta dimensió de *guerra total*, que si la contemplem des dels seus màxims exponents —les guerres del segle XX— pot semblar un canvi qualitatiu respecte de la guerra moderna, en realitat mirada des de l'anàlisi de l'Antic Règim ens apareix com una culminació lògica de la guerra irregular practicada progressivament en aquella societat.

De la guerra a perpetuïtat a la pau perpètua

Malgrat les aparences de la realitat formal i també del pensament culte, segons els quals la guerra apareix com la culminació de la uniformitat, l'ordre, la valentia i l'heroïcitat, el fet és que la quotidianitat de la guerra i el raonament profund sobre el seu sentit s'acomoden clarament, en canvi, a valors contraris: la diversitat, el desordre, la irregularitat, la ignomínia...

Ja al segle XVI Maquiavel havia sentenciat que

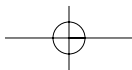
la patria si debbe difendere o con ignominia o con gloria, ed in qualunque modo e ben difesa.²⁷

I al final de l'antic règim, Clausewitz argumentava que

la guerra és un acto de fuerza para imponer nuestra voluntad al adversario;

26. Còpia manuscrita adjuntada a la Memòria escrita per Josep Solsona (advocat de Valls) en resposta a la Consulta al País feta per la Junta Central de cara a la convocatòria de Corts (Archivo del Congreso de los Diputados: Sèrie General, llig. 6 n.º 29).

27. Niccolò MACHIAVELLI, *Discorsi sopra la prima decade di Tito Livio*, llibre III, cap. 37.

de manera que, pel que fa a la guerra, tant si és defensiva com ofensiva, tot està subordinat a aconseguir l'objectiu proposat.²⁸ Entre Maquiavel i Clausewitz les definicions de guerra que trobem (com les que trobem en Montecuccoli, o Marcenado) no s'allunyen massa de la mateixa idea; i en tot cas, allò que es planteja és la legitimitat (o la "justícia") de la guerra (com, particularment, en el cas de Hugo Grotius).²⁹ Però per alguns dels il·lustrats més significatius, qualsevol consideració de la guerra derivava necessàriament, per la lògica de la raó, en la seva condemna. Una condemna, la dels racionalistes, que posava especialment en evidència la fal·làcia de les mitificacions tant de la guerra com de la violència.

La guerre est un fruit de la dépravation des hommes –senyalava Damilaville a l'Encyclopédie...–; c'est une maladie convulsive et violente du corps politique.³⁰

Els il·lustrats recuperaven així part del llegat de la Grècia i Roma clàssiques –que havien honorat la pau com una gran deessa, en honor de la qual havien erigit els temples més solemnes, així com bona part del llegat del Renaixement.³¹ Però és en els escrits de Voltaire, de la mateixa Enciclopèdia, de Condorcet, o de Kant³² on hi trobem un vertader punt d'arrencada del pacifisme racionalista. De manera que a la idea impertinent de la perpetuïtat inevitable de la guerra³³ s'hi contraposarà progres-

28. Karl von Clausewitz, *De la guerra*, (citat per l'edició de Barcelona, 1992, p. 31).

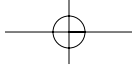
29. Raimondo Montecuccoli, *Dell'arte della guerra* (c.1650); Ugo Grotius, *De iure belli ac pacis* (1625); Marqués de Santa Cruz de Marcenado, *Reflexiones militares* (1724-30).

30. *Encyclopédie...*, article "Paix" d'Etienne-Noël Damilaville.

31. Recordem la crítica d'Erasme en obres com els *Coloquis* (1517) o el pensament de Joan Lluís Vives (Calero, Francisco i altres [intr., trad. y com]: *Juan Luis Vives. Obras políticas y pacifistas*. Madrid, Atlas (Biblioteca de Autores Españoles, n.º 304), 1999). Vegeu, entre altres José A. FERNÁNDEZ SANTAMARÍA, *El Estado, la guerra y la paz: el pensamiento político español en el Renacimiento, 1515-1559*, Akal, Madrid, 1988.

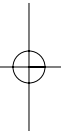
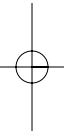
32. Vegi's, entre altres, VOLTAIRE, *Candide* (1758), *Dictionnaire Philosophique* (1751); CONDORCET, *Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain* (1793); Immanuel KANT, *Zum ewigen Frieden* (1795).

33. A la *Idea de un príncipe político cristiano representada en cien empresas*, (1640), Saavedra Fajardo, malgrat que argumentava que «la guerra es una violencia opuesta a la razón, a la naturaleza y al fin del hombre» (*Empresa 74*) i que «la guerra es un monstruo que se alimenta con sangre humana» (*Empresa 66*) la considerava com un fenomen perpetu, ja que considerava impossible l'equilibri entre estats perquè sempre n'hi haurà algun per damunt dels altres (*Empresa 81*).

sivament el plantejament de les vies per aconseguir una “pau perpètua”. Una idea que ja trobem insinuada, però desestimada, en el pensament de Saavedra Fajardo, es plantejaria reiteradament al llarg del segle XVIII, des dels escrits d’Emeric de Vattel³⁴ i de l’abbé de Saint-Pierre,³⁵ fins a Kant el seu principal avalador il·lustrat.

En tot cas, allò que s’evidenciarà cap a la fi de l’Antic Règim, és que per entreveure un nou concepte i una nova realitat de la guerra i de l’exèrcit no només feia falta la superació política i social d’aquella societat, sinó que calia que els estats fossin capaços de definir i d’assumir les bases d’un nou marc general de les relacions internacionals. I tanmateix, en aquest nou marc, mentre el recurs a la guerra es mantingués com a referent “últim” de les relacions entre els estats, per a aquests seguirien essent vàlids tots els mitjans. De manera que la via del suposat progrés històric de l’*art de la guerra*, no només no va eliminar el llegat de la diversitat i la irregularitat de la guerra propis de l’època moderna, tal com hem remarcat al llarg d’aquest escrit, sinó que en bona mesura havia vingut a potenciar-lo.

---

34. Emeric de VATTEL, *Le droit des gens, ou principes de la loi naturelle appliqués à la conduite et aux affaires des nations et des souverains*, (1758).

35. Abbé de SAINT-PIERRE, *Projet pour rendre la paix perpétuelle en Europe*, (1713).

